

CAPÍTOL I

El 1605, Joseph Hall, escriptor de sàtires i futur bisbe, va anar per primera vegada a Flandes. «Al llarg del camí, quina quantitat d'esglésies vam veure demolides sense que en quedés res més que una pila de runa per recordar al passatger que allà hi havia hagut devoció i hostilitat. Oh, la petjada miserable de la guerra! [...] Tanmateix (i això em va fer pensar), mentre van caient esglésies es construeixen col·legis de jesuïtes pertot. No hi ha ciutat on no se n'estiguin construït o ja se n'hagin edificat. ¿A què es deu, això? ¿És perquè la devoció no és tan necessària com la política? Aquests homes (com diem de les guineus), com més dificultats tenen, més bé se'n surten. No n'hi ha de més abominats pels seus; no n'hi ha de més odiats per tots; no n'hi ha de més atacats pels nostres, i, malgrat tot, les males herbes no paren de créixer.»

Creixien per una raó molt simple i suficient: la gent els necessitava. Per als jesuïtes, com sabien molt bé Hall i tots els de la seva generació, la «política» era el motiu principal. Havien creat les escoles amb el propòsit d'enfortir l'Església catòlica contra els seus enemics, els «llibertins» i els protestants. Els bons pares de l'orde confiaven que amb els seus ensenyaments podrien formar una classe de llecs cultes totalment consagrats als interessos de l'Església. En paraules de Cerutti —que treien de polleguera l'indignat Michelet—, «de la mateixa manera que embenem les cames d'un infant al bressol perquè tinguin les proporcions adequades, podríem dir que cal embenar-los la voluntat des de la més tendra infància per tal que puguin mantenir durant tota la vida

una flexibilitat feliç i saludable». L'esperit d'autoritat era prou decidit, però l'essència del mètode de propaganda era feble. Malgrat l'objectiu de faixar-los la voluntat, alguns dels millors alumnes dels jesuïtes abandonaven l'escola per convertir-se en lliurepensadors o fins i tot, com Jean de Labadie, en protestants. Quant a la «política», el sistema no va ser mai tan eficient com havien esperat els seus creadors. A la gent no li interessava la política; el que volia era que hi hagués bones escoles on els seus fills poguessin aprendre tot el que un home de bé havia de saber. Els jesuïtes satisfien aquesta demanda millor que la majoria dels altres proveïdors d'educació. «¿Què vaig observar durant els set anys que vaig passar sota el sostre dels jesuïtes? Una vida plena de moderació, diligència i ordre. Dedicaven totes les hores del dia a la nostra educació o a l'estricta compliment dels seus vots. Com a prova d'això, apel·lo al testimoni dels milers de col·legials que, com jo mateix, van ser educats per ells.» Això escrivia Voltaire. Les seves paraules són testimoni de l'excel·lència dels mètodes d'ensenyament dels jesuïtes. Al mateix temps, i encara amb més èmfasi, tota la seva carrera és testimoni del fracàs d'aquesta «política» que els mètodes d'ensenyament pretenien servir.

Quan Voltaire anava a escola, els col·legis dels jesuïtes eren una part integrant del panorama educatiu. Un segle abans, les seves qualitats havien semblat positivament revolucionàries. En una època en què la majoria dels pedagogs no eren entesos en res que no fos l'ús de la palmeta, els mètodes disciplinaris dels jesuïtes eren relativament humans, triaven els professors amb cura i els ensinistraven sistemàticament. Ensenyaven un llatí especialment elegant i els descobriments més moderns de l'òptica, la geografia i les matemàtiques, a més a més de «teatre» (eren cèlebres les funcions de final de curs), urbanitat, respecte per l'Església i (si més no a França, i després de la conversió d'Enric IV)

obediència a l'autoritat reial. Per totes aquestes raons, els col·legis dels jesuïtes es recomanaven tots sols als membres de les típiques famílies de classe alta: a la mare de cor tendre que no podia suportar la idea que el seu fill estimat hagués de sofrir les tortures d'una educació antiquada; al docte oncle eclesiàstic, a qui interessava una doctrina sòlida i un estil ciceronià; i, finalment, al pare que, com a funcionari patriota, aprovava els principis monàrquics i, com a burgès prudent, comptava amb la influència secreta de la Companyia per ajudar els alumnes a trobar feina, un lloc a la cort o una sinecura eclesiàstica. Tenim, per exemple, un matrimoni molt important, el senyor Corneille de Rouen, *Avocat du Roy à la Table de Marbre du Palais*, i la seva muller, Marthe le Pesant. El seu fill, Pierre, promet tant que decideixen enviar-lo als jesuïtes. Tenim el senyor Joachim Descartes, advocat del Parlament de Rennes. El 1604, porta el seu fill petit —un noi brillant de vuit anys, que es diu René— al col·legi jesuïta de La Flèche, fundat feia poc i amb dotació reial. I també tenim, si fa no fa a la mateixa data, el docte canonge Grandier de Saintes, que té un nebot, fill d'un altre advocat, que no és tan ric i aristocràtic com el senyor Descartes o el senyor Corneille, però, malgrat tot, eminentment respectable. El noi, que es diu Urbain, té catorze anys i una intel·ligència prodigiosa. Mereix rebre la millor educació, i, al veïnat de Saintes, la millor educació que té a la seva disposició és la del col·legi jesuïta de Bordeus.

Aquest famós temple d'instrucció constava d'una escola secundària per a nois, una escola d'arts liberals, un seminari i una escola d'estudis superiors per a graduats que havien estat ordenats. Aquí, el precoç i brillant Urbain Grandier va estar-s'hi més de deu anys, primer com a col·legial, posteriorment com a estudiant de teologia i, després de ser ordenat el 1615, com a novici jesuïta. No és que tingués l'objectiu d'ingressar a la Companyia, perquè

no tenia vocació per sotmetre's a una disciplina tan rígida. No, la seva carrera no seria en un orde religiós, sinó com a sacerdot laic. En aquesta professió, un home amb les seves qualitats innates, impellit i protegit per l'organització més poderosa dins de l'Església, podia confiar a arribar lluny. Podia arribar a ser capellà d'un gran noble, tutor d'un futur mariscal de França o d'un cardenal en potència. Podia rebre invitacions per exhibir la seva notable eloqüència davant de bisbes i davant de princeses de sang, o fins i tot davant de la reina en persona. Podia encarregar-se de missions diplomàtiques, tenir nomenaments en alts càrrecs administratius, generoses sinecures, sucoses alternatives diverses. Podia aconseguir, tot i que no sent de família noble era improbable, un bisbat principesc per tancar amb brillantor els últims anys de la seva vida.

Al començament de la seva carrera, semblava que les circumstàncies afavorien la més optimista d'aquestes expectatives. Perquè a vint-i-set anys, després de dos cursos superiors de teologia i filosofia, el jove pare Grandier va rebre la recompensa per tants semestres de diligència i bona conducta. La Companyia de Jesús li va oferir la important rectoria de Saint-Pierre-du-Marché a Loudun. Al mateix temps, i gràcies als mateixos benefactors, el van fer canonge de l'església col·legial de la Sainte-Croix. Ja tenia un peu a l'escala; l'única cosa que havia de fer era anar-la pujant.

Quan el nou rector es dirigia pas a pas cap al seu destí, va veure aparèixer Loudun dalt d'un turó, dominada per dues torres altes: l'agulla de Saint-Pierre i la torre medieval del gran castell. El perfil de Loudun, com a símbol, com a jeroglífic sociològic, estava una mica passat de moda. Aquella agulla encara projectava la seva ombra gòtica sobre la ciutat, però bona part dels seus habitants eren hugonots que detestaven l'Església a la qual ell pertanyia. La immensa torre de l'homenatge, construïda pels comtes de Poitiers, encara era un lloc d'una força formida-

ble, però faltava poc perquè Richelieu arribés al poder, i els dies de l'autonomia local i de les forteses provincials estaven comptats. Sense saber-ho, el rector es dirigia cap al darrer acte d'una guerra sectària, cap al pròleg d'una revolució nacionalista.

De les forques municipals, a les portes de la ciutat, penjaven un parell de cadàvers mig en descomposició. Dins dels seus murs, hi havia els habituals carrers bruts, la gamma d'olors de costum: del fum de llenya als excrements, de les oques a l'encens, del pa enforat als cavalls, els porcs o la humanitat llardosa.

Els pobres, camperols i artesans, obrers i criats, constituïen la majoria negligible i anònima dels mil quatre-cents habitants de la ciutat. Una mica per damunt d'ells, els botiguers, els mestres d'obrador i els petits funcionaris quedaven agrupats precàriament al rang més baix de la respectabilitat burgesa. Per damunt d'ells —totalment dependents dels seus inferiors però gaudint de privilegis absoluts i governant-los per dret diví— hi havia els mercaders rics, els professionals, la gent de qualitat en el seu ordre jeràrquic: la insignificant classe mitjana i els grans terratinents, els magnats feudals i els il·lustres prelats. Aquí i allà podien trobar-se uns quants oasis de cultura i intel·ligència desinteressada. Fora d'aquests oasis, l'atmosfera mental era d'un provincianisme aclaparador. Entre els rics, la preocupació pels diners i les propietats, pels drets i els privilegis, era apassionada i crònica. Per a les dues mil o tres mil persones, com a màxim, que podien permetre's posar un plet o que necessitaven assessoria legal professional, hi havia, a Loudun, no menys de vint advocats, divuit procuradors, divuit algtzirs i vuit notaris.

Tot el temps i l'energia que els quedava després d'ocupar-se de les possessions els dedicaven a les petites trivialitats, les alegries i les agonies recurrents de la vida familiar, al xafardeig dels veïns, a les formalitats de la religió i, atès que Loudun era una

ciutat dividida que lluitava contra ella mateixa, als inesgotables conflictes de la controvèrsia teològica. No hi ha cap evidència que, durant el mandat del rector, hi hagués a Loudun cap religió genuïnament espiritual. La preocupació per la vida espiritual només sorgeix quan hi ha a la vora individus excepcionals que saben per experiència directa que Déu és un esperit i que ha de ser venerat en esperit. Juntament amb un nombre considerable de pocaverkonyes, Loudun tenia la seva part d'homes honrats i ben-intencionats, pietosos i fins i tot devots, però no tenia sants, cap home ni cap dona la simple presència dels quals fos una prova valuosa d'una penetració més profunda a la realitat eterna o d'una unió més estreta amb el fonament diví de tot ésser. No va aparèixer una persona així a l'interior dels murs de la ciutat fins al cap de seixanta anys. Quan, després de les aventures físiques i espirituals més angoixoses, va arribar per fi a treballar a l'hospital de Loudun, Louise du Tronchay va convertir-se tot d'una en el centre d'una vida espiritual intensa i expectant. Gent de totes les edats i totes les classes es dirigien a la vila a preguntar-li per Déu i demanar-li consell i ajuda. «Aquí ens estimen massa —va escriure Louise al seu vell confessor de París—. Me'n sento una mica avergonyida perquè, quan parlo de Déu, la gent es commou tant que es posa a plorar. Em fa por contribuir a la bona opinió que tenen de mi.» Es moria de ganes de fugir a amagar-se, però era presonera de la devoció d'una ciutat. Quan ella pregava, els malalts tot sovint es curaven. Per a vergonya i mortificació seva, la feien responsable de la seva recuperació. «Si mai fes un miracle —escrivia—, m'hauria de considerar condemnada.» Al cap d'uns quants anys, els seus directors li van ordenar que marxés de Loudun i, al poble, va deixar d'haver-hi una finestra viva a través de la qual podia entrar la Llum. Poc temps després el fervor es va refredar; l'interès en la vida de l'esperit va apagar-se. Loudun

va tornar al seu estat normal, l'estat en què es trobava quan, dues generacions abans, Urbain Grandier va arribar a la ciutat.

Des del començament, els sentiments públics amb relació al nou rector estaven clarament dividits. La major part del sexe més devot l'aprojava. El darrer *curé* havia estat una persona insignificant i dubitativa. El seu successor era un home a la flor de la joventut, alt, atlètic, amb un aire d'autoritat severa, fins i tot (segons un contemporani) de majestuositat. Tenia uns ulls foscos i grossos i, sota el birret, una tofa de cabells negres arrissats. El front alt, el nas aguilenc, els llavis vermells, molsuts i àgils. Un elegant masclet li adornava la barbata i, sobre el llavi superior, lluïa un bigoti estret diligentment modelat i allisat de manera que els extrems cargolats quedaven enfrontats a cada costat del nas com un parell de graciosos interrogants. Als ulls d'un postfaustic, el seu retrat fa pensar en un Mefistòfil carnós, més aviat amable i només lleugerament menys intel·ligent, amb disfressa de clergue.

A aquesta seductora aparença, Grandier hi afegia les virtuts socials de les bones maneres i la conversa animada. Tenia tirada a fer compliments amb gràcia i facilitat, i la mirada amb què els acompanyava, si la dona era mínimament presentable, era encara més aflagadora que les paraules. Era del tot evident que l'interès del nou rector en les seves parroquianes era alguna cosa més que pastoral.

Grandier vivia a l'alba grisa del que podria anomenar-se l'era de la respectabilitat. Al llarg de l'edat mitjana i durant la primera part del període modern, l'abisme existent entre la teoria oficial catòlica i la pràctica real de cada clergue havia estat enorme i era aparentment insalvable. És difícil trobar un escriptor medieval o renaixentista que no doni per fet que, des del prelat més alt fins al frare més humil, la majoria dels clergues tenen mala reputació. La corrupció eclesiàstica va engendrar la Reforma, i, al seu torn, la Reforma va produir la Contrareforma. Després del Concili de

Trento, el nombre de papes escandalosos va anar decreixent fins que, finalment, a mitjan segle xvii, aquella casta havia desaparegut per complet. Fins i tot alguns bisbes, que tenien com a única qualificació per a l'ascens la de ser els fills petits d'homes nobles, feien un cert esforç per comportar-se. Entre el clergat més baix, els abusos eren controlats des de dalt per una administració eclesiàstica més vigilant i eficient, i, des de dins, organitzacions com la Societat de Jesús i la Congregació de l'Oratori s'hi aplicaven amb zel. A França, on la monarquia utilitzava l'Església com a instrument per augmentar el poder central a costa dels protestants, dels grans nobles i de la tradicional autonomia provincial, la respectabilitat clerical era una qüestió de preocupació reial. Les masses no veneraran una Església amb uns ministres culpables d'una conducta escandalosa. Però, en un país on no només *l'État*, sinó també *l'Église, c'est Moi*, la manca de respecte envers l'Església representa una manca de respecte envers el rei. «Recordo —escriu Bayle en una de les interminables notes a peu de pàgina del seu gran *Diccionari*—, recordo que un dia vaig preguntar a un cavaller que m'explicava les innombrables irregularitats del clergat venecià com era possible que el senat tolerés una cosa així, tan poc d'acord amb l'honor de la religió i de l'Estat. Em va contestar que el bé públic obligava el dux a aplicar aquesta indulgència; i, per explicar aquest contrasentit, va afegir que al senat el complaïa que els capellans i els monjos fossin objecte del màxim menyspreu per part del poble, perquè així tindrien menys capacitat per provocar una insurrecció. Diu que una de les raons per la qual el príncep mira amb desgrat els jesuïtes és que mantenen el decòrum del seu caràcter, i així, com que són més respectats per la gent inferior, tenen més capacitat de provocar una sedició.» A França, durant tot el segle xvii, la política estatal envers les irregularitats del clergat era exactament la contrària a la que aplicava el senat venecià.